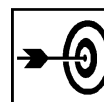

5 Čtenářské strategie

Doba potřebná ke studiu: 5 hodin

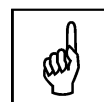

Cíle

- Shrnout základní čtenářské strategie a jejich význam pro rozvoj čtenářství.
- Zdůvodnit potřebu rozvoje čtenářských strategií u žáků základní školy.
- Aplikovat vybrané čtenářské strategie na vlastní vybrané ukázky literárních textů.

Pojmy k zapamatování

Hledání souvislostí; kladení otázek k textu; vytváření smyslových představ; identifikace nejdůležitějších myšlenek a témat textu; usuzování; předvídání; syntéza; hodnocení.

Průvodce studiem

V této kapitole se dozvíte o možnostech rozvíjení čtenářských strategií u žáků. Nežřídka jde o postupy, které zkušený čtenář provádí při četbě automaticky (předvídání, vytváření představ, hledání souvislostí apod.), avšak žáci se je potřebují naučit používat a pochopit jejich smysl. V textu jsme vycházeli především z webu Čtenářská gramotnost a projektové vyučování (<http://www.ctenarska-gramotnost.cz/>), který doporučujeme vašemu zájmu. Inspirací nám byly především velmi podnětné texty L. Whitcroft a S. Kratochvílové, jejichž části jsme do studijní opory přímo převzali.

Důležitá pasáž textu

Základní čtenářské strategie můžeme shrnout do několika bodů

- **Hledání souvislostí.**

Uvědomuji si, jak dané téma souvisí s mými osobními zkušenostmi (*hledání souvislostí text a já*) či světem kolem mě (*hledání souvislostí text a svět*), hledám souvislosti mezi různými texty (*hledání souvislostí text a text*).

- **Kladení otázek k textu.**

Před, během i po přečtení textu si pokládám různé otázky, na které pak hledám odpověď.

- **Vytváření vizuálních a jiných smyslových představ.**

Představuji si, jak vypadá, voní, chutná či je cítit na dotek něco, o čem se píše v textu.

- **Identifikace nejdůležitějších myšlenek a témat textu.**
- **Usuzování.**

Zjišťuji podle nápovědí v textu, co mi chce autor říct. Zjišťuji skrytý význam textu.

- **Předvídání.**
- **Syntéza.**

Skládám si dohromady informace, o kterých jsem se dočetl, a přidám, co jsem již věděl. Kousky skládačky pak vytvoří nový poznatek.

- **Hodnocení**

Kromě výše uvedených strategií různé publikace, organizace, odborníci a školy doporučují výuku dalších čtenářských strategií, které čtenáři pomáhají při četbě textu:

Předvídání (možno zařadit pod usuzování); shrnování; skimming (zběžné čtení, kdy text nejdříve rychle prolétneme očima); **scanning** (vyhledáváme v textu určité informace, na které se zaměříme – např. „cena, Kč“ v případě, že se chci dozvědět, kolik něco stojí); **hodnocení** atd.

5.1 Hledání souvislostí

Průvodce studiem

Pro správné pochopení textu je velmi důležité, abychom si neustále uvědomovali, co již víme o textu, který se chystáme číst nebo právě čteme. Žáci, kteří umí propojit informace v textu s tím, co již o daném tématu vědí, textu lépe porozumí a lépe si zapamatují nové informace.

Jak strategie pomáhá zlepšovat porozumění textu?

Učíme-li žáky uvědomovat si, jak se informace obsažené v textu vztahují k jejich vlastní osobě, pomáháme jim například lépe pochopit, jak se postava cítí. Žák propojí situaci z příběhu se svým vlastním životem, čímž zvýšíme žákovu motivaci ke čtení, protože se cítí být do textu aktivněji zapojen. Tuto strategii využijeme i při čtení odborného textu. Když si čtenář uvědomí, jak se uvedené informace vztahují k jeho vlastním znalostem a zkušenostem, lépe si je zapamatuje. Snadněji se nám totiž přijímají informace, které pro nás nejsou úplně nové. Během práce v kolektivu třídy si žáci zároveň uvědomují, že jejich dosažené zkušenosti a znalosti nejsou stejné, že se liší jedinec od jedince.

Hledání souvislostí se děje na úrovních „já a text“; „text a jiný text“; „text a svět kolem nás“.

Jak postupovat?

Nejprve text žákům předčítáme a zastavujeme se u jednotlivých vět, se kterými chceme propojovat naše předchozí zkušenosti: „*Tato část se mi velmi líbí, vzpomínám si na to, jak jsem s mým dědou hrál hru... a zažila něco podobného.*“ Žáci mají zpočátku tendenci propojovat text s nepodstatnými věcmi, jako např. že mají také červené boty jako postava v příběhu. Učitel je musí naučit, co nám pomáhá lépe porozumět textu a co je naopak zbytečné. Někdy však i zdánlivě zbytečné asociace, které nijak neprohlubují porozumění textu, mohou žáky motivovat ke čtení (např. když se postava jmenuje stejně). Vedme dále žáky k tomu, aby se učili tuto strategii používat během tichého čtení.

Mohou pomoci i návodné otázky a počátky vět (v odborné literatuře je nazýváme startéry). Vhodné je nejprve žákům napovídat otázkami. Nezapomeňte žákům ukázat formulace, které by měli užívat. Návodné věty (startéry) napište na tabuli, aby je žáci měli stále na očích.

Příklad

Pro oblast „já a text“ můžeme použít tyto návodné otázky a startéry:

Co mi to připomíná z mého života?

Tuto část textu mohu spojit s ..., a to proto, že se mi jednou stala podobná věc...

Stalo se mi něco podobného, když jsem...

Co se v textu podobá mému životu?

Tato část mi připomíná...

Co je jiného v mém životě? Cítím se jako (postava), když... (v jaké situaci)

Stalo se mi již něco podobného?

Jak to souvisí s mým životem?

Jak jsem se cítil, když jsem četl...?

Kdyby se mi to stalo, tak bych...

Poté, co si žáci dobře osvojí práci na úrovni „já a text“, můžeme pomalu začít sledovat vztah čteného textu k jinému textu a světu kolem nás.

Pro oblast „text a jiný text“ můžeme použít tyto návodné otázky a startéry:

Četl jsem nějakou podobnou knihu?

Tato knížka mi připomíná (jinou knížku), protože...

V čem je text podobný ostatním textům, které jsem již přečetl?

V čem se text liší od ostatních textů, které jsem již přečetl?

Už jsem někdy četl o něčem podobném?

Pro oblast „text a svět okolo nás“:

Setkal jsem se s podobnou situací i v reálném světě?

V čem je tento text podobný situacím, které se mohou přihodit?

V čem je situace v textu naopak jiná, než jak ji známe?

Tato část mi připomíná reálnou situaci, protože...

5.2 Kladení otázek

Průvodce studiem

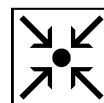
Dobrý čtenář si klade otázky nad textem neustále – před, během i po čtení. Kladení otázek zvyšuje čtenářovu motivaci, čtenáři pokračují ve čtení textu proto, aby na otázky našli odpovědi. Otázky mohou být zodpovídaný na základě čteného textu, za použití naší vlastní zkušenosti, dedukcí nebo dalším hledáním informací v jiných zdrojích. Jsou samozřejmě i otázky, na které neznáme nebo nenajdeme odpověď.

Jak učit žáky klást otázky k textu?

Učitelé by měli žáky vést k tomu, aby si nad textem pokládali různé otázky. Zpočátku to určitě není jednoduché, některým žákům se nechce nad textem hlouběji uvažovat (zvláště, začínáme-li je učit klást otázky ve starších ročnících). Vyučující může v kladení otázek žákům pomoci návodnými otázkami, které uvádíme níže. Učitel otázky žáků sepisuje na tabuli, po přečtení textu společně na otázky odpovídají. Vyučující by měl/a žáky vést k tomu, aby si uvědomili, kde se jim podařilo najít odpověď na otázky. První typ otázek bychom mohli nazvat doslovné otázky neboli otázky, na něž najdeme

odpověď přímo v textu. Další otázky jsou ty, při nichž musíme dedukovat a usuzovat na odpověď tím, že kombinujeme různé části textu a zároveň čteme mezi řádky. Pak tu jsou otázky, které zodpovíme jedině tak, že se uchýlíme k vnějším zdrojům, například k jiným textům.

Příklad

Kladení otázek před čtením:

Před čtením si žáci prohlédnou text nebo knížku a sepíší si otázky, které je k textu napadají. Učitel otázky žáků napíše na tabuli. Kladení otázek před čtením pomáhá aktivovat jejich dosavadní znalosti k textu, se kterými mohou pracovat, čtenář se „propojuje“ s textem a je připraven pro lepší porozumění.

Žáci si mohou klást následující typy otázek:

- *Co si myslím, že se v příběhu bude odehrávat?*
- *Co se v textu asi naučím?*
- *Proč autor vybral takový název/titulek?*
- *Proč autor text napsal, za jakým účelem?*
- *Kdy se příběh odehrává?*
- *O kom příběh vypráví?*
- *Kdo příběh vypráví?*

Nezapomeňte se žáků ptát, proč si to myslí, proč tak odpovídají. Žáci budou mít s kladením otázek nejprve zřejmě potíže, učitel tedy musí trpělivě a pravidelně ke kladení otázek žáky vést.

Kladení otázek během čtení:

Je vhodné učit žáky, aby se zastavovali během čtení a zapisovali si všechny otázky, které je k textu napadají.

- *Co se dalšího v příběhu přihodí?*
- *Jak se postava cítí?*
- *Proč se... přihodilo?*
- *Co bych dělal já?*
- *Jak problém vyřeší?*
- *Myslíte si, že... měl udělat spíš...?*
- *Chtěl bych být kamarád s...?*
- *Co by se stalo, kdyby...*
- *Co ještě musím zjistit?*
- *Proč je tato informace důležitá?*
- *Chápu, co mi chce autor sdělit?*

Kladení otázek po čtení:

Po čtení žáci zjišťují, odpověděl-li jim text na jejich otázky vznesené během čtení. Otázky po čtení dávají prostor pro možné kritické čtení textu, mohou vznášet připomínky, pochybnosti. Ptání dává prostor pro další dotazování a zjišťování v jiných zdrojích.

- *Jak jsem se cítil když...?*
- *Jaký je můj názor na...?*
- *Co autor tvrdí a já se tomu divím?*
- *Proč si myslíš, že autor...*
- *Co je hlavní myšlenka textu?*

- *Znám někoho podobného jako...?*
- *Co by se stalo, kdyby...?*
- *Souhlasíš s tím, co autor řekl?*
- *Chtěl bys být přítel s...?*
- *Co by se mohlo stát, kdyby...?*
- *Proč jsou tyto informace důležité?*
- *Pochopil jsem, co mi chtěl autor říci?*

První čtení s přemýšlením

Žáci by měli mít možnost především vyjádřit své pocity z příběhu. Na tabuli můžeme napsat několik začátků vět, které budou tvořit počáteční oporu pro jejich myšlení.

- *Byl jsem překvapen...*
- *Byl jsem znepokojen...*
- *Byl jsem potěšen...*
- *Zaujalo mě...*
- *Nejdřív jsem si myslel...*

Průvodce studiem

Je vhodné žákům modelovat/předvést, jak přemýšlím já jako dospělý čtenář. Zpočátku předčítám např. text z čítanky, přemýšlím nahlas a volím startéry z tabule podle toho, co mě napadá. Občas některé komentáře zapíšu na tabuli, aby slabší žáci před sebou viděli konkrétní věty. Žáci budou chtít rychle vyjádřit svůj názor sami. V diskusi pak pokračujeme rozhovorem nad odpověďmi žáků. V závěru hodiny pro reflexi napíšu žáci dokončené startéry na lepicí papírky a následně je vlepují na plakát, který se umístí na nástěnku. Někteří vybírají nejzajímavější myšlenky, někteří nejdůležitější. Řada žáků zapíše to, co slyšeli od jiných, protože nejsou zvyklí takto uvažovat.

Pokud učitel provází první čtení takto složitého textu podobným vysvětlením a hlavně modelováním, může žákům nenásilně předvést, co vlastně znamená správně číst, aniž by musel předkládat seznamy jednotlivých strategií. Během školního roku často na úvodní aktivitu odkazuji, aby si žáci uvědomovali, proč je neučím jen literární teorii a historii.

Strategie, kódy, startéry

6. ročník: shrnování uměleckého textu, probouzení zvědavosti kladením otázek, zjišťování míst, kterým nerozumíme, kroky k vyjasňování slov, vytváření smyslových představ, určování důležitých informací a komentářů.

7. ročník: pokládání různě složitých otázek, předvídání.

8. ročník: propojování informací, usuzování (čtení mezi řádky).

9. ročník: vliv stanovení účelu na výběr důležitých informací, syntéza a hodnocení textu.

Příklady vhodných začátků vět:

Sledování porozumění: *Nerozumím..., Není mi jasné..., ale myslím si, že..., Co znamená...*

Kladení otázek: *Rád bych věděl..., Zajímalo by mě...*

Předvídání: *Předvídám..., Předpovídám..., Příběh bude o...,*

Určování důležitých informací: *Důležité je...*

Vytváření představ: *Představuji si..., Vidím..., Slyším..., Cítím...*

Propojování: *Toto mi připomíná...*

Usuzování: *Usuzuji..., Myslím...*

Shrnutí: *Potřebuji si shrnout...*

Syntéza: *Stále bych rád věděl..., Nejdůležitější bylo..., Potřebuji si najít...*

Shrnutí

Za nejdůležitější strategii můžeme považovat sledování porozumění, protože nezkušení čtenáři velmi často pročtou text do konce, aniž by se zastavili u nejasných míst. V této strategii se učí najít konkrétní místo, kterému nerozumí, a včas se pokusit o vyjasnění.

Nejoblíbenější strategií žáků je kladení otázek. Tato strategie totiž umožní žákům přirozeně projevit zvědavost a začít komunikovat s textem pomocí svých očekávání. Nacházejí smysl čtení. Stávají se méně závislí na učiteli a jeho dotazech. Častým poslechem modelování a svými opakovanými pokusy se pak učí klást otázky směřující k podstatě textu.

Usuzování patří v anglických zemích k těm nejpoužívanějším, protože se jedná o jednu z nejtěžších strategií. Přesto však tuto strategii představují pouze na několika aktivitách, neboť stejně jako lze převést jednotlivé strategie v otázky, může každá strategie pokračovat usuzováním.

5.3 Vytváření představ

Průvodce studiem

Představujete si, jak to, o čem si čtete, vypadá, chutná, zní, voní, je cítit na dotek či jaké to ve vás vzbuzuje emoce? Pokud ano, pak si také lehce budete umět představit, v čem tkví podstata čtenářské strategie „vytváření představ“. Jedná se o strategii zábavnou, kterou bychom mohli přirovnat k filmu, jež si během četby pouštíme v hlavě.

Přirovnání strategie k filmu, který si pouštíme v hlavě, žáky určitě zaujme. Stejně jako se mění scény ve filmu, tak se v průběhu četby proměňují i naše představy. Kromě toho jsou představy jedinečné pro každého z nás, protože staví na našich předchozích zkušenostech a vědomostech (každý si bude trochu jinak představovat učitele podle toho, kdo ho ve škole učil). Vytváření představ úzce souvisí s usuzováním, což je jedním z dokladů toho, jak jsou jednotlivé strategie navzájem propojené. Když si něco představujeme, tak vlastně usuzujeme, jen používáme obrazy místo slov.

Důležitá pasáž textu

V čem tkví přínos strategie?

Obrazy, zvuky a jiné smyslové vjemy nás dnes a denně bombardují z televizních i počítačových obrazovek. Oproti tomu je četba bohužel často žáky vnímána jako pasivní a nudná záležitost. Právě strategie vytváření představ může být jednou z cest, jak změnit tento pasivní přístup. Když během čtení zapojujeme **všechny smysly**, vytváříme si vztah k tomu, co čteme, čtení si více užíváme a existuje podstatně větší pravděpodobnost, že text dočteme. Proto může být tato strategie velmi přínosná

zejména pro žáky, které čtení nebaví a činí jim potíže. Když zapojujeme během četby vlastní představivost, tak vdechujeme textu život.

Čím více detailů si představujeme a čím živější obraz ve své mysli vytváříme, tím lépe si čtené zapamatujeme a tím déle to i udržíme v paměti. To, co si umíme představit, i lépe chápeme. Pokud si naopak během čtení něco nedovedeme představit, jedná se o signál, že textu úplně nerozumíme. K porozumění samozřejmě přispívá i to, že sledujeme, jaké ilustrace se v textu objevují, a snažíme se najít souvislost mezi nimi a tím, co se v textu píše.

Jak učit žáky vytvářet představy?

Rozhodně bychom neměli vycházet z předpokladu, že si žáci představují čtený text sami od sebe. Mnozí z nich si ani neuvědomují, že by něco takového mohli a měli dělat. **Stejně jako u ostatních strategií i v tomto případě bychom měli začít celý proces modelováním, kdy žákům předvádíme, jakým způsobem my sami tuto strategii používáme.** Po takovém modelování žáky vyzveme, aby se o své představy podělili se zbytkem třídy. Nezapomínejte poukazovat na to, jak se vaše představy opírají o text a jak vám pomáhají textu porozumět. Zároveň by si žáci měli uvědomit, jak jsou představy ovlivňovány našimi předchozími zkušenostmi a vědomostmi, a jak se proto liší člověk od člověka.

Příklad

Představit můžeme strategii žákům například takto: *„Když čtu nějakou oblíbenou knihu, tak mě moc baví představovat si, o čem se na jejích stránkách píše. Někdy jsou představy tak živé, že mi to připadá, jako bych se přímo ocitl/a v knížce. Kreslím si v hlavě obrázek hlavního hrdiny nebo místa, ve kterém se příběh odehrává. Představuji si, co se na stránkách knihy děje. A nejen to, já si i představuji různé zvuky, vůně, chutě a také se soustředím na to, jaké ve mně četba vyvolává pocity. Díky tomu se více ponořím do příběhu, uvědomím si více věcí a chce se mi číst dál. Také si vše lépe zapamatuji. Když se pokouším vzpomenout, co se v příběhu událo, tak mi představy mohou pomoci. Vybavuji si jednotlivé obrazy, jako kdyby to byl film, a tak si i vzpomenu, co se již událo...“*

Pro modelování si vybereme vhodný text, který v nás vyvolává různé druhy představ.

Čteme a po vhodné pasáži modelujeme, jaké představy v nás text evokuje.

Pro modelování můžeme použít další část ze stejného textu nebo text jiný. Žákům řekneme, ať zavřou oči a zkusí si představovat, o čem čtou. Ať si představí, že si v hlavě pouští film. Co vidí, slyší, cítí, jaké to v nich vyvolává pocity...? Ať také věnují pozornost sloům, která v nich představy vyvolaly... Po přečtení žáci hovoří o tom, jaká byla jejich představa, a srovnávají ji s představami spolužáků. Ať se snaží zamýšlet, proč se jejich představy od sebe liší. Můžete žáky vyzvat, aby svou představu nakreslili. Jistě si sami uvědomí, že se na jejich představách odrazil nejen poslech čteného textu, ale i jejich vlastní předchozí zkušenosti a vědomosti.

Samozřejmě je důležité, abychom si s žáky povídali o tom, jak jim strategie pomáhá. Užívali si proces vytváření představ? Mají pocit, že text teď více chápou? Pamatují si teď lépe, o čem četli? Použijí některé výrazy při vlastní písemné tvorbě?

Počítejte s tím, že až v další fázi přivzete žáky, aby se podělili o své představy, dost možná budou na začátku bezradní, budou klouzat po povrchu a odpovídat jedním či dvěma slovy.

Pomáhejte jim návodnými otázkami typu: *Co má přesně na sobě? Proč? Jakou to má barvu, tvar, co vidíš v pozadí? Jaký to v tobě vyvolává pocit? Připomíná ti to něco, co jsi již viděl? Jak si myslíš, že ten dům vypadal? Bydlíš v domě? V čem myslíš, že se liší od toho tvého nebo je mu podobný?*

Abychom nastartovali myšlení žáků a přispěli k zapojení všech smyslů, můžeme použít **návodné počátky vět:** *Vidím, vypadá to jako..., Slyším, zní to jako..., Chutná to jako..., Cítím, ..., Na dotek to působí jako..., Vyvolává to ve mně pocit...*

Žáci si mohou představovat i to, o čem se v textu přímo nepíše, třeba hlavního hrdinu, když byl mladší, a mohou si představovat i sami sebe jako součást scény. Zároveň vedme žáky k tomu, aby věnovali pozornost tomu, **jakým způsobem v nich autor vyvolává určité představy**. Která slova a spojení používá? Žáci je mohou zakroužkovat a měli by si uvědomit, že je mohou využít při vlastním psaní. Společně s žáky můžete vytvořit tabulku s obrázky označujícími jednotlivé smysly (ucho, oko...), do které si budou žáci k jednotlivým symbolům vypisovat zajímavé výrazy, které autor textu použil.

Obrázkové knihy a lyrické básně

U mladších žáků (především na 1. stupni ZŠ) můžeme využít výlučně obrázkové knihy. Žákům ukážeme dva obrázky v knížce a zeptáme se, co si představují, že se událo mezi dvěma obrázky. Necháme je to nakreslit, popsat nebo si o tom povídat. Pak se společně s žáky zamýšlíme nad tím, zda jejich obrázků dáva v daném kontextu smysl. Zdůrazníme, že nám nejde o bláznivé představy, které neodpovídají textu, protože hlavním cílem strategie je prohloubit porozumění textu.

K vytváření představ se velmi hodí i lyrické básničky. Jejich náladu nejlépe pochopíme, právě když si budeme představovat, jaké v nás slova básně (např. popisující podzimní krajinu) vyvolávají obrazy, zvuky, vůně, pocity atd.

Naučné texty

V těchto textech se často setkáváme s abstraktními pojmy (například souvisejícími s váhou, vzdáleností, hmotností). Žáky bychom měli vést k tomu, aby si uvědomili, **jak jim doprovodný obrazový materiál může být užitečný**. Modelujeme proto při četbě, že i my ilustracím a obrázkům věnujeme pozornost a že je porovnáváme s tím, co se praví v textu.

Vědec Albert Einstein řekl „*If I can't picture it, I can't understand it.*” Tento citát přímo vyjadřuje propojenost strategie s porozuměním. **Náš mozek potřebuje věci „uvidět“, aby je mohl zpracovat**. Když žáci čtou například o nějakém složitém vynálezu a v učebnici není doprovodný obrázek, pomůže jim nakreslit si danou věc v hlavě. Pokud se jim to nedaří, jedná se o signál, že čtenému textu nerozumí a měli by se pokusit věc napravit. Otázkou je, zda by jim kromě toho pomohlo si daný vynález nakreslit i na papír.

Pro zájemce

Přípravu na vyučovací jednotku se zaměřením na vytváření představ si můžete přečíst na <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/ctenarska-gramotnost/cg-strategie/vytvoreni-predstav>.

5.4 Určování podstatných informací a myšlenek

Proč čteme?

Na začátku můžeme například s žáky pohovořit o tom, jak se vlastně neustále rozhodujeme, co je pro nás důležité, a co ne. Například když jdeme nakupovat a v obchodě jsme obklopeni vším

možným i nemožným zbožím. Při koupi se rozhodujeme hlavně podle toho, co zrovna potřebujeme. Stejně tak když čteme, si musíme hlavně uvědomit, proč čteme, a podle toho se rozhodneme, co potřebujeme v textu vyhledat či co si potřebujeme zapamatovat. **Klademe sami sobě otázky:** *Proč čtu tento text? Potřebuji zjistit nějakou konkrétní informaci? Jakou? Nebo se potřebuji něco naučit? Co si potřebuji zapamatovat a co mohu zapomenout?*

Na textu z učebnice, časopisu či populárně naučné knížky můžete modelovat, jak se sami sebe ptáte a proč čtete určitý článek. Pokud například čteme článek proto, abychom našli určitou informaci, snažíme se identifikovat, kde by se v článku mohla vyskytovat.

Jak najít podstatné informace?

Poté, co žákům ukážeme, jak je důležité se ptát, proč čteme určitý text, měli bychom zdůraznit, že další otázka, kterou si položí, by měla znít: ***Jakým způsobem mi autor ukazuje, co je v textu důležité, a jak najdu, co potřebuji?***

Strategii představujeme žákům primárně při práci **s naučnými texty. Učíme je, že tyto typy textů mají své charakteristické znaky, které pomáhají čtenáři určit, co pisatel považuje za podstatné.** Rozhodně bychom neměli vycházet z předpokladu, že žáci sami přijdou na to, jakou mají funkci např. vysvětlivky, rejstřík, slovníček pojmů

Úřední texty a internet

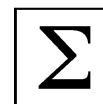
Kromě naučných textů si můžete pro modelování vybrat např. i nějaký **úřední dopis**, protože právě ty jsou často psány složitým jazykem, ve kterém se člověk lehce ztratí. V takovém případě je nezbytné, abychom se zaměřili na pro nás důležité informace a nenechali se odradit zbytečně dlouhými a komplikovanými větami. Modelovat můžeme strategii např. takto: *„Nedávno mi přišel poštou tento dopis, který se skládá z dlouhých souvětí a není napsán jasně. Proto jsem si nejdříve musel/a položit otázku: Proč mám tento dopis číst? Abych zjistil/a, co po mně pisatel chce. A jak zjistím, kdo je pisatel? To zjistím z podpisu nebo z adresy. A co po mně chce? Kde najdu tuto informaci? Jsou v dopise nějaká vodítka (slova, slovní spojení), která mi to signalizují? Vezmu si tužku a podtrhnu klíčovou větu. Aha, takže se po mně chce, abych vyplnila a podepsala přiložený dokument a poslala/a ho zpět na uvedenou adresu...“*

Pro zájemce

S nepřehledným množstvím informací se setkáváme na internetu, který v dnešní době hraje stále větší roli. Schopnost určit, které z těchto informací si vybrat, se proto stává nezbytnou. Žáky bychom zejména v souvislosti s internetem měli učit, jak rozlišovat mezi objektivními a neobjektivními či nepravdivými informacemi. Určování důležitých informací jde zejména v případě tohoto média ruku v ruce se schopností posoudit kvalitu informací. Měli bychom modelovat, jak k informacím na internetu přistupujeme se zdravou dávkou skepticismu, jak zjistíme, zda je zdroj věrohodný či zda se s námi někdo snaží manipulovat (o vyhledávání na internetu a posuzování zde poskytovaných informací se dočtete více zde: www.ctenarska-gramotnost.cz/ctenarska-gramotnost/cg-strategie/cg-strategie-23)

Shrnutí

Zvýrazňování a zatrhávání

To, že žáci neumí oddělit důležité od podružného, poznáme mnohdy již z pohledu na to, jak si zatrhávají či zvýrazňují informace v textu. Ve škole jim sice bylo řečeno, aby si zvýrazňovali důležité informace, nikdo jim však neřekl, jak to dělat. Mnozí z nich zažlutí či podtrhají téměř celý text, protože neumí oddělit důležité informace od těch méně důležitých.

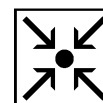
Při práci s texty v učebnici učme žáky, aby při určování a zvýrazňování podstatných informací:

- Věnovali pozornost první a poslední větě odstavce, protože právě zde se často ukrývají důležité informace.
- Zvýraznili pouze slova a fráze, které jsou důležité, ne celé věty.
- Dělal si poznámky na okrajích stránky (nebo použili lepicí papírky) – nakreslili obrázek, vlastními slovy přepsali danou informaci...
- Nenechali se od podstaty odvést zajímavými detaily.
- Věnovali pozornost slovům a frázím, které signalizují důležitost informace (*nejdůležitějším bodem je, jako například, v podstatě, ve skutečnosti, na druhou stranu, závěrem...*).
- Věnovali pozornost široké škále typických znaků naučného textu: písmo (tučné, podtržené, velké, kurzíva, různá barva), odrážky, popisky, ilustrace a foto, poznámky na okraji, souhrny, tabulky, grafy, mapy atd.
- Věnovali pozornost překvapujícím informacím. Pokud nás něco překvapí, může to znamenat, že se jedná o novou informaci.

Když skončíme, měli bychom zkontrolovat, zda jsme nezvýraznili více než polovinu odstavce. S přibývajícím zkušenostmi bychom se měli dostat k ideálnímu stavu, což je zhruba 1/3 odstavce.

Jedním z vodítek může být to, že žákům řekneme, ať zvýrazní ty klíčové body, které by podle nich mohly být v testu. **Když se žáci připravují na test, učme je, aby si pročetli pouze zvýrazněné části textu.** Zatrhávání a zvýrazňování bychom také měli modelovat. Vybereme text, který promítneme na plátno, ukážeme žákům, jak a proč zdůrazňujeme určitá slova a spojení, a hlavně pomocí přemýšlení nahlas vysvětlujeme, proč jsme zatrhli či jinak zvýraznili zrovna tu či onu konkrétní informaci.

Příklad

Další tipy

Učme žáky, jak postupovat při prvním setkání s naučným textem. Než se pustí do podrobnější četby, měli by:

- aktivovat předchozí vědomosti (vzpomenout si, co o daném tématu vědí z dřívějších),
- všimnout si, jak je text dlouhý a jak je uspořádán,
- věnovat pozornost nadpisu a mezititulům,
- rozhodnout se, na co se zaměřit a co ignorovat,
- pokud text neobsahuje relevantní informace, dále se jím nezaobírat,
- rozhodnout se, zda text detailně prostudovat či jen rychle pročíst.

Učte žáky kódovat části, o kterých se domnívají, že jsou důležité, a používat přitom různé druhy značek v závislosti na tom, proč danou část zatrhli (hvězdička, otazník, vykřičník).

Učte žáky, že většina textů obsahuje více než jen jednu hlavní myšlenku: Nechte žáky, aby označili, například lepicími papírky, tři místa v textu, o kterých si myslí, že jsou důležitá. Učitel tento postup modeluje a posléze diskutuje s žáky o tom, co který z nich označil a proč.

Učte žáky rozeznávat mezi tím, co oni sami považují za důležité a co za důležité považuje autor textu. Žáci nejdříve napíší, co si myslí, že je v textu důležité a co by si měli zapamatovat. Potom se zamyslí nad tím, co asi za důležité považoval autor.

Učte žáky rozeznávat mezi hlavními tématy a detaily. Při práci s texty můžete používat pro psaní poznámek tabulku skládající se ze dvou sloupců. Do prvního žáci zapisují hlavní témata, která se v textu vyskytují, do druhého k jednotlivým tématům přiřazují detaily. Posléze můžete přidat třetí sloupeček, kam si žáci budou zapisovat své myšlenky a poznámky.

5.5 Usuzování

Průvodce studiem

Usuzování je běžnou součástí našeho života. Z výrazu tváře usuzujeme, jakou má náladu člověk, se kterým jednáme. Podle činů i toho, jak je oblečený, usuzujeme na jeho charakter, záliby i přesvědčení... a když něco čteme, tak se pomocí usuzování vydáváme za hranice toho, co nám pisatel v textu přímo sděluje, neboli zjišťujeme skrytý význam textu.

Čteme mezi řádky

Usuzování, které někdy nazýváme čtením mezi řádky, bychom mohli vyjádřit pomocí rovnice: **naše vědomosti (zkušenosti) + text = úsudek**. Informaci, kterou jsme se dočetli v textu, propojíme s vlastní zkušeností či vědomostmi, čímž dojdeme k závěru, který není v textu explicitně uveden. Během modelování a společné práce můžeme například použít Vennův diagram, kde jednu část diagramu nazveme „co jsem věděl/a“ a druhou „co jsem našel/a v textu“, v průsečíku pak bude náš „vlastní úsudek“.

Přínosy této strategie jsou nasnadě. Žáci se dobírají skrytého významu textu, učí se přemýšlet a kriticky hodnotit text i jeho autory. Další výhodou je, že to, na co přišli sami vlastním úsudkem, si s největší pravděpodobností i lépe zapamatují.

Hrajeme si na detektivy

Začít můžeme názornou ukázkou. **Ukážeme žákům obrázky různých situací či osob a zeptáme se jich, co si o nich myslí a proč.** Nebo můžeme přinést nějaké staré nářadí a zeptat se, k čemu asi sloužilo. Na jeho původní funkci budou žáci usuzovat na základě tvaru, velikosti apod. Vhodná je i oblíbená hra, při které se žáci snaží identifikovat, co se skrývá v zabaleném balíku. Všimají si opět jeho velikosti, jaké vydává zvuky, když s ním zatřesou apod.

Žáky můžete pro práci nadchnout tím, že **přirovnáte usuzování ke hře na detektiva, který na základě nápovědí v textu odhaluje jeho skrytý význam.** Najděte věty, na kterých ukážete žákům, jak nám různé „stopy“ pomáhají odhalit, co není v textu přímo řečeno. Když například budou hrdinové povídky mít na sobě teplé kabáty a rukavice, můžeme usoudit, že se příběh odehrává v zimě. Když budou jezdit v kočáru, příběh se asi nebude odehrávat v dnešní době. Z promluv a činů jednotlivých postav můžeme usoudit na jejich charakter a ze způsobu, jakým spolu komunikují, usoudíme na jejich vzájemné vztahy.

Pracovat přitom můžeme s tabulkou o dvou sloupcích, kde jeden sloupec nadepíšeme „můj úsudek“ a druhý „důkazy nalezené v textu“ (důkazy můžeme dále rozdělit na tři části: slova, činy, obrázky). Do role detektivů se žáci snadno vžijí při práci s krátkými detektivními příběhy jako např. *Sedm sněhuláků a jiné případy pro začínající detektivy*, kde žáci musí pátrat v textu a ilustracích, aby vyřešili jednotlivé případy.

Usuzování používáme i v jiných rovinách. Podle toho, jaký jazyk autor používá, usuzujeme na žánr a spisovatelův záměr (včetně toho, zda se s námi náhodou někdo nesnaží manipulovat). Ptát se můžeme: *„Co si myslíš, že se nám autor snaží sdělit? Co chce, abychom si uvědomili?“*

Další příklady otázek, které podněcují usuzování neboli myšlení, které jde za text:

Co si myslíš, že hrdina skutečně myslel, když řekl...?

Proč hrdina jednal, myslel, hovořil právě takto?

Jaké je poselství příběhu?

Jak se asi hrdina příběhu cítí?

Důležitá pasáž textu

Velké myšlenky

Při usuzování je důležité, abychom ve třídě vytvořili atmosféru, která podporuje hlubší myšlení. Měli bychom dopřát čas jak sobě, tak i žákům. Během modelování ukažme žákům, že i my se zastavujeme a zamýšlíme nad skrytým významem textu. Vyhradzujeme čas na diskuzi, přemýšlení a psaní.

Kromě detektivních příběhů se k práci hodí texty, které se zabírají tzv. velkými myšlenkami. Pracujte s beletrií, v níž najdeme témata, jako je přátelství, rodina, otázky diskriminace, ochrana přírody apod. Taková témata v žácích vzbuzují řadu emocí, a proto na ně většinou reagují s velkým zaujetím. Vhodné jsou texty, v nichž autoři nechávají na čtenáři, aby si leccos domyslel. Důležité je i to, abychom žákům nepodsouvali jen své interpretace a nechávali otevřený prostor různým názorům. V případě mladších žáků si můžeme povídat o tom, že i v pohádkách se skrývají velké myšlenky. K modelování si vyberte například pohádku *O ošklivém káčátku*, která v sobě skrývá témata šikany a tolerance. Pomocí přemýšlení nahlas poukazujte na části pohádky, kde se ostatní káčátku vysmívají. Zamýšlejte se nad tím, proč se mu vysmívali a jaké to ve vás vzbuzuje emoce. Vyzvěte žáky, aby se zamysleli nad tím, zda by situaci mohli přirovnat k něčemu, co zažili. Modelujte, jak se zamýšlíte nad tím, jaká se v pohádce skrývá velká myšlenka. Srozumitelnější může být formulace: *Jak rozumím tomu, co nám autor sděluje?*

Na příkladu pohádky zároveň můžeme modelovat, **jaký je rozdíl mezi úsudkem a názorem.** Usuzování znamená odhalování toho, co mi chce autor říci, zatímco názor je to, co si myslím já sám. Při usuzování se opíráme o text. Když například v pohádce *O ošklivém káčátku* usoudíme, že nám chce autor říci, že nezáleží na tom, jak vypadáme, ale jací jsme uvnitř, můžeme svůj úsudek opřít např. o větu: *Nesejde na tom, narodíme-li se na kachním dvoře, jen když jsme z labutího vejce!* Pokud však např. řekneme, že všechny kachny jsou zlé, vyjadřujeme tím vlastní názor, o který se můžeme opřít. V tomto případě se naše myšlení ubírá nesprávným směrem. Abychom na to upozornili žáky, můžeme navrhnout, aby se zamysleli nad tím, zda by s uvedeným výrokem podle nich souhlasila většina lidí.

Pro zájemce

Usuzování je velmi důležité při čtení poezie, protože právě básníci nechávají mnohé nevyřčené. Osvětlete žákům, že básníci nemohou používat tolik slov jako ostatní spisovatelé. Pro modelování vyberte báseň, která odpovídá věku vašich žáků, oddělte text čarou, čímž vznikne vedle básně prostor, kam můžete zaznamenávat vlastní myšlenky. Podtrhávejte slova a slovní spojení a po straně vpisujte, k jakým úsudkům jste na jejich základě došli.

Usuzování a ostatní strategie

Usuzování úzce souvisí s ostatními strategiemi. *Předvídání* se často řadí pod usuzování, protože když předvídáme, tak vlastně usuzujeme na základě nápovědí v textu, jak se bude děj dále odvíjet. Příklad pohádky *O ošklivém káčátku* ukazuje, jak jsme při úsudku stavěli na osobní zkušenosti (*propojování text a já*). Na základě nápovědí v textu usuzujeme, když se pokoušíme odhalit význam neznámých slov (*zjednáni nápravy*). Při *vytváření představ* usuzujeme, jak to, o čem čteme, vypadá, voní atd., a při *kladení otázek* usuzujeme na odpovědi, pokud nejsou přímo uvedené v textu.

5.6 Předvídání

Průvodce studiem

Předvídat znamená vyvodit ze skrytých vodítek a našich vlastních zkušeností, co se stane v příběhu nebo co se naučíme v textu. Předpokládá se také, že budeme své předpovědi zpětně potvrzovat, nebo odmítat, popř. měnit v závislosti na průběhu děje. Tato strategie nám poskytuje motivaci ke čtení, protože se přirozeně chceme dozvědět, zda jsme správně odhadli nastávající události. Naše mysl se tak zároveň připravuje na přijetí určitých myšlenek a skupin informací. Předjímat však nemusíme jen události. Pokročilí čtenáři uvažují také o tématu příběhu, celkové náladě textu nebo dokonce o tom, co nám chce autor sdělit.

I přes popularitu předvídání a jeho zdánlivou jednoduchost **je třeba žákům vysvětlit, že se nejedná pouze o věštění/hádání.** Tento proces v sobě ve skutečnosti skrývá mnoho dalších myšlenkových operací. Např. je nutné si uvědomit, co už o tématu vím, doplnit nebo upravit své dosavadní znalosti, porozumět jak tomu, co je v textu přímo řečeno, tak i skrytému významu textu, shrnout si dosavadní smysl textu a propojit tyto informace s tím, že si zběžně prohlédnu text, který bude následovat. Právě divoké fantazie značí velký problém.

Proto je dobré nutit žáky své předpovědi zdůvodňovat. Pomáhá nám obal knihy, obrázky, nadpisy, podnadpisy, obsah, naše zkušenosti s podobnými texty a vlastními prožitky, ale samozřejmě především samotný děj příběhu. Dalším oříškem bývají příliš povrchní předpovědi (*Příběh bude o psovi*.) a průběžné obměňování předpovědí. Hůře se také předvídá u čtení odborných textů.

Někdy se žáci cítí nespokojení, pokud správně neuhádnou pokračování příběhu. Ve skutečnosti ale nejde o to, zda máme pravdu. **Právě neuhádnutá předpověď nám skýtá možnost pro zpětné přemýšlení nad vodítky, která jsme možná přehlédli.**

K nácviku předvídání můžeme využít několik aktivizačních metod. Cílem je však samozřejmě to, aby žáci předvíдали naprosto spontánně i bez vybídnutí učitelem.

Příklad

Modelování

Hlasité přemýšlení, při němž na sobě jako na modelu ukazujeme, jak probíhá předvídání v naší mysli, patří k počátečním startovním bodům. Naše uvažování se stává vzorem pro myšlení žáků a dovoluje přejímat vhodnou slovní zásobu.

Předvídání začíná slovy:

Možná se stane..., protože...

Předvídám...

Příběh (text) bude o...

Myslím si, že se naučím...

Zvolit můžeme jak beletrii, tak odborný text. Někdy je dobré pro modelování předvídání nejprve použít obal knihy a pokračovat obsahem.

Klíčová slova

Učitel vybere několik klíčových slov z příběhu nebo jiného textu. Žáci se pokouší odhadnout, jaké jsou mezi slovy souvislosti, jak bude příběh pokračovat, popř. jaké informace se v textu objeví. Po čtení se žáci vrací ke svým předpovědím a porovnávají je se skutečným textem. V závěru mohou „poradit“ paní učitelce jiná slova, která vnímají jako podstatná a důležitá pro text a jeho smysl.

Čajová párty

Čajová párty nabízí příležitost přemýšlet o posloupnosti událostí tím, že žáci usuzují, snaží se prohlédnout příčinné souvislosti, porovnávat a spoléhat se na své zkušenosti. Každému žákovi dáme kartu se slovem, větou nebo částí věty z textu. Žáci by se měli procházet po třídě, poslouchat, co mají ostatní napsáno na kartičkách, a diskutovat, jak jejich sdělení souvisejí. Nakonec se vrátí do malých skupin a diskutují, o čem by text mohl být. Poté zapíší výslednou předpověď začínající slovy „*Myslíme, že příběh bude o...*“. Tuto část aktivity můžeme rozšířit tím, že necháme žáky přehlédnout text, najít další věty a slova a zpřesnit předpovědi. Své dohady sdělí ostatním žákům a vysvětlí, jak k nim dospěli. Po čtení by měli porovnat své předpovědi se skutečnými událostmi v textu. Můžeme hovořit o tom, které věty jim pomohly vytvořit správnou předpověď a které je naopak zmátly.

Pravděpodobná pasáž

Před čtením žáci vyplňují pracovní list, který jim umožňuje uvažovat o struktuře textu. Umisťují vybraná slova do kolonek nadepsaných: postavy, prostředí, problém, řešení, neznámá slova, popř. otázky. Potom sepišou předpověď, o čem by mohlo být jádro příběhu. Je vhodné zvolit osm až čtrnáct slov, některá s jasným umístěním a jiná, která podnítí diskusi. Než necháme žáky vyplnit pracovní list, měli bychom opět jeho použití modelovat. Pokud zapisujeme odpovědi žáků na tabuli, můžeme použít dvě barvy, jednu pro typické odpovědi, druhou pro odpovědi nezvyklé. Po čtení zkontrolujeme, zda jsme slova umístili do správných okének, zda jsme si během čtení odpověděli na všechny otázky nebo zda jsme odhadli význam neznámých slov.

Čtení s předvídáním

Učitel dopředu naplánuje, za kterými místy v textu je nejvhodnější předvídat. Rozstříhá text na tyto části, které postupně předává žákům. Úryvky je možné rozdat dopředu a položit obrácenou stranou nahoru, aby se zamezilo rychlejšímu čtení, popř. lze jednotlivé části sešít do malé knihy. Využit lze i tabulku předpovědí. Tabulka provádí žáky předvídáním, při němž zkušený čtenář nejprve předvídá (1. sloupec) na základě určitých důkazů v textu nebo svých zkušeností např. s podobnými texty (2. sloupec) a v průběhu čtení ověřuje své předpovědi a shrnuje, o čem text skutečně vyprávěl.

Tabulka pro předvídání:

Předpověď. Co si myslíte, že se stane v další části?	Důkazy. Jaké důkazy pro to máte?	Po přečtení. Co se doopravdy stalo?
A		
B		

5.7 Shrnování a syntéza

Průvodce studiem

Tak o čem byla ta knížka? Co ses dočetl v tom článku? Co si myslíš o tom včerejším filmu? Jaký byl tvůj den? Takové a podobné otázky jste jistě položili i museli zodpovědět nespočetněkrát v životě. Jak srozumitelně zachytit a vyjádřit to nejdůležitější tak, aby nám porozuměli naši přátelé, rodina a vlastně všichni lidé, se kterými v běžném životě přijdeme do styku? A jak se od prostého shrnutí dostat k vystižení toho podstatného, co činí naši odpověď skutečně zajímavou?

Shrnování a syntéza: základní informace

Shrnování a syntéza nás provází po celý život. **Když shrnujeme, tak vlastně vybíráme a vlastními slovy stručně a výstižně vyjadřujeme nejdůležitější informace.** Při shrnování bychom měli zvládnout: vytáhnout nejdůležitější informace z textu, uspořádat události ve správném pořadí a převyprávět je vlastními slovy tak, jak jdou za sebou.

Přestože již shrnování samo o sobě je pro žáky často značně obtížné, neměli bychom se u něj zastavit. Proto také někteří z autorů zařazují shrnování jako jakýsi předstupeň syntézy, která by měla být naším cílem. Syntézu bychom mohli přirovnat ke skládání puzzlů. Tak, jako se postupně mění skládaný obrázek, mění se naše myšlení v průběhu četby – skládáme dohromady nové informace a myšlenky, propojujeme je s tím, co již víme, přidáme vlastní názory a emoce... až nakonec vše zapadne do sebe a v naší mysli se vynoří nový obraz.

Důležitá pasáž textu

Shrnování

Shrnování po nás vyžaduje, abychom podstatu textu vyjádřili ve zhuštěné a srozumitelné formě. Naším cílem je naučit žáky, aby byli schopni:

- vytáhnout z textu klíčové informace a myšlenky,
- odlišit podstatné od méně důležitého,
- napsat jen tolik, abychom vystihli to podstatné,
- psát stručně a výstižně poznámky a používat přitom klíčová slova a fráze, která nejlépe vystihnou podstatu sdělení.

Jedná se o poměrně komplexní proces, který bychom měli řádně modelovat a vysvětlit, protože jinak se nám může stát, že žáci budou při vytváření souhrnů přepisovat celé odstavce, nebo naopak nenapíšou téměř nic. Můžeme využít níže uvedené postupy:

1. Rule-based strategy (Strategie založená na pravidlech)

Tato aktivita poskytuje žákům sled pravidel, jimiž by se měli řídit při vytváření souhrnu. V podstatě se jedná o to, aby žáci byli schopni správně vymazat, ponechat nebo nahradit informace v textu.

Promítneme či připevníme na tabuli zvětšený text tak, aby ho každý ze žáků viděl. Postupujeme podle následujících kroků, přičemž vše nahlas komentujeme:

- Vymažu nepodstatné a zbytečné informace: „Nyní z textu vymažu všechny nepodstatné informace a ponechám pouze ty, které mi pomohou pochopit či zapamatovat si text. Pokud byste museli zaplatit 10 korun za každé slovo, které napíšete, která slova byste zahrnuli do svých poznámek?“
- Vymažu opakující se informace: „Podívám se, zda se v textu nevyskytují stejné, jen jinými slovy vyjádřené, informace. Pokud ano, také je vymažu.“
- Nahradím výčty nadřazeným pojmem (např. květiny nahradí sedmikrásky, tulipány a růže): „Dlouhé seznamy se těžko pamatují. Pokud jdou nahradit jedním slovem, udělám to.“
- Vyberu či vytvořím větu, která shrne smysl odstavce: „Vyberu z odstavce větu, která nejlépe vystihuje jeho smysl, nebo takovou větu sám napíšu.“

2. Novinářské otázky: Kdo? Co? Kde? Kdy? Proč? Jak?

Pokud chce novinář poskytnout v reportáži svým čtenářům vyčerpávající informace, měl by ve svém textu zodpovědět všechny z výše uvedených otázek. Na začátku můžete žákům ukázat nějakou dobře napsanou reportáž a nechat je, aby vyhledali příslušné odpovědi. Novinářské otázky pak mohou žáci použít i při plánování vlastního psaní.

Během výuky však nezapomeňte zdůraznit, že text nemusí odpovídat na všechny z těchto otázek. Když například čteme o tom, jak se v průběhu doby měnilo klima, tak otázka „kdo?“ zřejmě nebude v popředí našeho zájmu.

3. Mapy příběhu a návodné počátky vět

V případě povídek, pohádek a jiných narativních textů žáky učíme:

- jak text shrnout tím, že odlišíme **začátek, zápletku, konec**;
- jak určit, kdo v příběhu vystupuje (**hrdinové**) a kde se příběh odehrává (**prostředí**).

Použití přitom můžeme různé **mapy příběhu** (pokud se chcete o mapách příběhu dozvědět více, klikněte na tento odkaz: www.ctenarska-gramotnost.cz/tvurci-psani/tp-zahranici/mapa-pribehu). O mapách příběhu se dočtete i na webu pro žáky, kde je téma zpracováno odlehčeným a hravým stylem: www.sotkoviny.cz/sotkovy-prihody/ctenarsky-denik-2.

Pomáhat můžeme žákům také **návodnými počátky vět**:

Nejdůležitější události povídky jsou...

Nejdříve... Potom... A pak... Nakonec...

Příběh se odehrává v...

V příběhu vystupují tyto hrdinové...

Hlavní hrdina musí řešit problém...

4. Někdo, Chtěl, Ale, A tak, Nakonec

Tato aktivita učí žáky rozlišovat zápletku a její řešení. Spočívá v tom, že zapisujeme věty, které jsou výstižnou reakcí na podněty **Někdo (hrdina či hrdinové), Chtěl (jejich cíl), Ale (zápleтка, překážka), A tak (následek), Nakonec (završení)**. Jako příklad uvádíme, jak by mohla vypadat výsledná tabulka při práci s pohádkou o Červené karkulce (v podání bratří Grimmů).

Někdo Červená karkulka.
Chtěl Chtěla navštívit babičku.
Ale Potkala vlka, kterému řekla, kam jde, a na vlkovi radu šla trhat květiny pro babičku.
A tak Vlk sežral babičku a pak i Karkulku.
Nakonec Dřevorubec rozpáral vlkovi břicho a osvobodil babičku i Karkulku.

Od shrnování k syntéze aneb dobrodružství čtení

Tady se jistě přemýšlivý učitel zastaví a řekne si: „Počkat. Nevytratila se nám tímto prostým shrnutím esence příběhu? Nechybí nám to, co činí pohádku skutečně zajímavou?“

Právě práce s pohádkou o Červené karkulce nám ukazuje, proč mnozí autoři vnímají shrnování jako předstupeň syntézy. Pokud nezůstaneme u prostého shrnutí, ale naopak podnítíme další reakce a otázky žáků, pak právě v tomto okamžiku začne být práce s textem zajímavá.

Stačí, když pro začátek použijeme jednoduchý **podvojný deník** neboli tabulku o dvou sloupcích. Vlevo píšeme prosté shrnutí a vpravo zaznamenáváme naše myšlenky.

Shrnutí: O čem je Červená karkulka? Pamatuj: Vyber pouze to nejdůležitější, buď stručný, vyjádři se vlastními slovy	Vlastní myšlenky: Co mě při četbě napadá? Jaké mám otázky? Co mi to připomíná? Co si představuji? Co mi chce asi autor říci?...
...	...

Žáky mohou napadat různé otázky, které vyvolají živou diskuzi: *Proč se Karkulka zachovala tak, jak se zachovala? Jak to, že se vlka nebojí a dá se s ním do řeči?* Můžeme se společně zamýšlet nad tím, jaké má Karkulka vlastnosti a z čeho tak usuzujeme. Někoho napadnou některá spojení s vlastním životem. Varovala je třeba také někdy maminka před něčím a proč? V čem se to podobá Karkulce?

Další tipy

K vytvoření jedinečné a nové interpretace vedou i další zajímavé aktivity: *Napišeme dopis jedné z postav příběhu, převedeme básničku na povídku, naučný text na vyprávění, vyprávění na novinovou zprávu či hru, píšeme fiktivní deník jednoho z hrdinů, vytváříme plakát, který vystihuje určitou událost či postavu atd.*

Jindy můžeme s žáky vytvářet tzv. **skládankovou báseň**: Každý z žáků napíše na proužek papírku jednu věc, kterou ví o daném tématu. Vše se pak přečte ve skupině, nakonec žáci informace uspořádají a převedou do formy krátké básně.

Dalším tipem je aktivita, které se říká **Dvě slova**: Přečteme článek, který provokuje k zamyšlení. Necháme žákům chvíli času, aby zaznamenali dvě slova, která jim přijdou vzhledem k textu nejvýstižnější. Ty pak sdělí zbytku třídy, svůj zápis zdůvodní a diskutují o něm se zbytkem třídy.

5.8 Hodnocení

Průvodce studiem

Zkuste se zamyslet nad tím, kolikrát během dne musíte něco rychle zhodnotit. Například při nakupování se musíte většinou rychle rozhodnout, co si nakonec odnesete z obchodu. Posuzujete při tom různé zboží podle toho, kolik stojí, jak je dobré, k čemu se vám hodí atd., neboli hodnotíte zboží dle daných kritérií. Stejně tak při čtení posuzujeme různé aspekty textu vzhledem k určitým kritériím.

Přečtěte si také další tipy, jak můžete u svých žáků rozvíjet schopnost hodnotit různé druhy textů. Dozvíte, jakým způsobem lze hodnotit webové stránky a jak můžeme rozvíjet u žáků schopnost hodnotit, když je necháme doporučit někomu knížku. Kromě toho se seznámíte s hodnotícím postupem, který jeho tvůrci nazvali „Debata s autorem“ (Questioning the author).

Jak vybrat knihu, která je tak akorát?

Hodnocení je poměrně náročná myšlenková operace, které bychom měli věnovat pozornost již v prvních ročnících. Od začátku školní docházky by žáci ve škole měli dostat prostor k tomu, aby četli knihy dle vlastního výběru. S výběrem bychom jim však měli hlavně v počátcích pomáhat.

V prvních ročnících učíme žáky hodnotit, zda vybraná knížka odpovídá náročností jejich úrovni. Můžeme použít tzv. **Mášenčina pravidla (Goldilocks Strategy)**. Ohlhausenová a Jepsenová (1992) odvodily hravý název svých pravidel z pohádky O Mášence a třech medvědech. Paralela s tímto známým pohádkovým příběhem nabízí názorný a zábavný způsob, jak dětem představit koncept výběru knížky. Stejně jako Máša v pohádce postupně zjišťovala, že některá postel a miska se lžící jsou moc malé, moc velké a nakonec našla ty, které byly tak akorát, tak i pro čtenáře jsou některé knížky moc těžké, jiné moc lehké a nakonec tu jsou ty, které jsou tak akorát. Žákům můžeme Mášenčina pravidla představit a pak je nechat určovat, které knihy by kam zařadili. Přitom žáci vlastně hodnotí knihy podle daných kritérií, která pro ně modelujeme.

Mášenčina pravidla

Knížka, která je pro mě moc lehká – můžu si v ní číst pro zábavu, ale příště bych se měl/a pokusit najít trochu náročnější knížku

- Tuto knížku jsem již mnohokrát četl/a.
- Rozumím všemu lehce bez toho, abych se musel/a snažit.
- Rozumím téměř každému slovu.

Knížka, která je tak akorát – tuto knížku si opravdu užiju, při jejím čtení se dozvím něco nového a budu se zlepšovat ve svých čtenářských dovednostech.

- Tuto knížku jsem ještě nečetl/a.
- Rozumím většině z toho, o čem se v knížce píše.
- Na stránce knížky je několik slov, která hned nerozeznávám a nevím hned, co znamenají.
- Po ruce je někdo, kdo mi může pomoci, pokud narazím na něco obtížného.

Knížka, která je pro mě moc těžká – tuto knížku si odložím na později, až na ni budu lépe připraven/a, pak si ji určitě lépe užiju.

- Na stránce knížky je více slov, která nerozeznávám a nevím, co znamenají.
- Většinou nerozumím tomu, co se v knížce děje.
- Knížka se mi špatně čte a zadržávám se.

- Po ruce není nikdo, kdo mi může pomoci, pokud narazím na něco obtížného.

Test pěti prstů

Ke zhodnocení toho, zda kniha neobsahuje příliš mnoho neznámých výrazů, slouží takzvaný Test pěti prstů (Five Finger test). Postup je následující:

- Vyber si knížku, kterou by sis chtěl přečíst.
- Otevři knížku někde uprostřed.
- Přečti si stránku, nejlépe nahlas či šeptem, ať vidíš, která slova ti dělají problémy.
- Pokaždé, když narazíš na slovo, kterému nerozumíš, zvedni jeden prst.
- Pokud jsi před dokončením stránky zvedl/a všech pět prstů, pak je knížka pro tebe zatím moc těžká. Odlož ji na později.

Další kritérium, podle kterého by žáci měli umět zhodnotit výběr knihy, je to, proč se knihu chystají číst. Zda potřebují zjistit nějakou konkrétní informaci, zda se potřebují něco naučit nebo se jen pobavit. Žáci by se tedy sami sebe měli pokaždé ptát: *Proč se chystám knihu číst? Co bych v ní měl/a najít?*

Stejným či podobným způsobem můžeme samozřejmě postupovat při práci na jakémkoliv projektu. Žáci budou například vytvářet prezentaci na téma Planety sluneční soustavy. Po třídě necháme kolovat různé druhy textů, naučné knihy, články z časopisů. Studenti je zhodnotí podle toho, jak jim který může být užitečný pro práci na projektu. Pokud něco takového děláme s žáky poprvé, měli bychom jim správný postup modelovat.

Zamyslete se nad tím, jak vy sami postupujete při výběru zdroje, a ukažte žákům, jak na to. V případě článků a knih může být postup následující:

- Podívám se, kdy byla kniha vydána.
- Podívám se, zda tam jsou nějaké obrázky, grafy či tabulky a pokud ano, zda jsou názorné.
- V obsahu, rejstříku, titulcích či mezititulcích pátrám po klíčových slovech (nebo jejich synonymech), které by se mohly vztahovat k mému výzkumu.
- Pokud klíčové slovo najdu v obsahu, nalistuju si příslušnou kapitolu a zběžně ji pročtu, abych určil/a, zda jsou informace v ní obsažené relevantní vzhledem k mému výzkumu.

Sestavujeme kritéria kvalitní naučné knihy

V případě práce s naučnými texty se jako další aktivita nabízí to, že sestavíme **kritéria kvalitní naučné knihy**. Společně se žáky procházíme různé publikace a zamýšlíme se nad tím, co nám pomáhá k lepší orientaci v knize, co činí knihu přitažlivější, zda se v ní dobře vyhledávají informace a zda jsou tyto informace aktuální. Podle stanovených kritérií pak žáci (nejprve společně s učitelem) hodnotí různé naučné knihy. Později knihy hodnotí sami (např. tak, že jim udělují body) a své hodnocení prezentují spolužákům.

Seznam našich kritérií můžeme nazvat „*Jak se pozná kvalitní naučná knížka*“ a může obsahovat například tato kritéria:

- V knížce je obsah.
- V knížce jsou rejstříky (věcné, jmenné), které nám pomáhají najít informace.
- V knížce je slovníček, díky kterému zjistím význam neznámých slov.
- V knížce jsou různé grafické prvky, které nám pomáhají lépe se v textu orientovat a vyhledávat klíčová slova: mezititulky, popisky, slova psaná tučným písmem a kurzívou, odrážky atd.
- V knížce jsou obrázky, tabulky, mapy, grafy, fotky a u nich jsou popisky.
- Knižka je napsána srozumitelně a dobře se čte.
- Z knížky se dozvím něco nového.
- Informace v knížce jsou správné, knížku napsal odborník na dané téma.

- Informace nejsou zastaralé.
- Autor ukazuje různé úhly pohledu, snaží se být objektivní.

Doporučujeme knihu spolužákovi

Dalším tipem, jak u žáků rozvíjet schopnost hodnotit, je **doporučování knih spolužákům**. Na nástěnku můžeme umístit *plakát o třech sloupcích, kam budou žáci psát, kterou knihu by doporučili určitému spolužákovi*. Své doporučení musí zdůvodnit, čímž se učí nejen hodnotit kvalitu knihy, ale zároveň se zamýšlet i nad tím, proč by se kniha mohla hodit či líbit určitému spolužákovi. I v tomto případě je důležité, aby první zápisy modeloval učitel.

- Název knihy a autor.
- Komu knihu doporučuji.
- Proč ji doporučuji právě tomuto spolužákovi.

Debata s autorem

Debata s autorem (Questioning the author) je metoda, pomocí které společně s žáky hodnotíme, co nám chce autor určitého textu sdělit a jak se mu jeho záměr podařil. Žáci se navíc pokouší navrhnout lepší řešení v případě, že si to text dle jejich zvážení vyžaduje.

Žáci po přečtení textu diskutují nad následujícími otázkami:

Co se mi pisatel snaží sdělit?

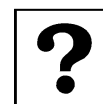
Proč mi to říká?

Říká to jasně?

Jak by se to dalo říci lépe?

Tento postup se dá využít i při četbě **návodů či různých úředních dopisů**. Kromě toho můžeme metodu samozřejmě také použít při četbě **článků a reklamních textů v časopisech**, kdy se pomocí uvedených otázek zamýšlíme nad tím, zda námi autor textu nemanipuluje. Vhodné pro tuto práci jsou například texty, z nichž se až při bližším zkoumání dozvíme, že obsahují skrytou reklamu. V případě článků v novinách žáci také mohou zkoumat, zda je určitý článek napsán srozumitelně, a posléze si vyzkoušet práci korektora tak, že navrhnou lepší a srozumitelnější verzi.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Shrňte jednotlivé čtenářské strategie a uvažujte nad jejich přínosem pro rozvoj dětského čtenářství.
2. Na vhodném literárním textu si vyzkoušejte metodu hledání souvislostí. Jaká kritéria musí splňovat tento text?
3. Na vhodném literárním textu si vyzkoušejte metodu vytváření vizuálních a jiných smyslových představ. Jaká kritéria musí splňovat tento text?
4. Uvažujte nad tím, které z uvedených metod můžete využít v literární výchově na 2. stupni ZŠ?